

Overeen

katholieke vereniging voor oecumene athanasius en willibrord

Licht over allen Willibrordzondag 2006

Willibrordzondag staat dit jaar in het teken van de voorbereiding op de Derde Europese Oecumenische Bijeenkomst in Sibiu. Een kans om weer warm te worden voor de oecumene in Europa.

Onder het motto *Het licht van Christus schijnt over allen. Hoop op vernieuwing en eenheid in Europa* werd in januari 2006 in Rome het startsein gegeven voor de voorbereiding op de Derde Oecumenische Europese Bijeenkomst. Het hoogtepunt van het proces wordt de slotbijeenkomst in september 2007 in Sibiu (Roemenië). Het initiatief gaat uit van de Conferentie van Europese Kerken (KEK) en de Raad van Europese Bisschoppenconferenties (CCEE) en is een voortzetting van de oecumenische bijeenkomsten in Bazel (1989) en Graz (1997). In de geschiedenis van de oecumene in Europa zijn deze bijeenkomsten uitdrukking van de wil van de Europese kerken om zich in te zetten voor gerechtigheid en vrede, een goede, verantwoorde omgang met het milieu, verzoening tussen volkeren en culturen, de eenheid van de Kerk en goede interreligieuze verhoudingen. Degenen die de wervelende bijeenkomsten in Bazel en Graz hebben meegemaakt, koesteren ongetwijfeld goede herinneringen aan de vele ontmoetingen en vieringen. Moeilijker te beantwoorden is de vraag naar het resultaat en de doorwerking van de oecumenische bijeenkomsten in de Europese verhoudingen. Een tastbaar resultaat is de totstandkoming van de Charta oecumenica die in april 2001 door de presidenten van KEK en CCEE op een bijeenkomst in Straatsburg werd ondertekend. In de daaropvolgende jaren werd de Charta oecumenica onder andere door de kerken in Nederland, Duitsland en Hongarije aanvaard. In ons land gebeurde dat al in januari 2002 na een ontmoeting van kerkleiders en jongeren, in Duitsland werd de Charta oecumenica door vertegenwoordigers van de kerken ondertekend tijdens de Oecumenische kerkendagen in Berlijn in 2003. Maar al bij de ondertekening van de Charta oecumenica werd er voor gewaar-

schuwd dat de Charta geen dode letter moest blijven. De kerken in Europa werden opgeroepen vanuit de richtlijnen van deze Charta het oecumenisch proces nieuw elan te geven.

Op weg gaan

Met recht kan men de vraag stellen of daar voldoende werk van gemaakt is. Ook in de oecumene ter plaatse is de Charta maar al te vaak een dode letter gebleven. Met het initiatief tot het organiseren van de derde oecumenische bijeenkomst op Europees niveau laten Kerk en CCEE zien dat zij voort willen gaan met het steunen en het bevorderen van de oecumene in Europa. Een belangrijk onderscheid met de eerste

twee bijeenkomsten is, dat de aandacht zich niet wil concentreren op het slotevenement, dit keer in Sibiu, maar veel meer op de weg naar Sibiu. KEK en CCEE beschouwen het proces als een verdere stap op de weg van de verzoening om de onder christenen reeds bestaande gemeenschap samen te vieren en te belijden, de kennis en de waardering van elkaars religieuze tradities te verdiepen en het Europese oecumenische netwerk te versterken en uit te breiden.

Heel de Kerk

De Derde Europese Oecumenische bijeenkomst is een uitnodiging aan bisschoppen en synodes, aan mensen in basisgroepen en oecumenische netwerken, aan jongerenorganisaties, aan parochies en gemeenten om met dit proces mee te doen.

Op Willibrordzondag laten we ons inspireren door het motto dat aan dit proces is meegegeven: *Het licht van Christus schijnt over allen; hoop op eenheid en vernieuwing in Europa.*

We geloven dat het licht dat toekomst geeft niet uit onszelf is, maar uit Christus. Het schijnt over allen en niet alleen voor en over onszelf. Niemand kan het claimen, maar dankzij dat licht hebben we een oriëntatie op de levensweg. De kerken in Europa staan samen voor de opdracht de werkelijkheid van Christus licht uit te dragen, voor te leven en elkaar daarin te ondersteunen. Zo beschouwd is er geen reden om moedeloos te zijn over de oecumene.

Er zijn zoveel kansen, mogelijkheden en uitdagingen om er wat van te maken. Het licht van Christus zal ons daarvoor warm maken en weer op weg helpen.

Geert van Dartel

Meer informatie over Willibrordzondag vindt u op de website www.oecumene.nl/willibrordzondag. Posters, preeksschets, voorbeden kunt u bestellen bij het secretariaat van de vereniging (T 073-6136471, Esecretariaat@oecumene.nl). Meer informatie over de Derde Europese Oecumenische Bijeenkomst kunt u vinden op de website: www.eea3.org.

Meer informatie over Willibrordzondag op www.oecumene.nl

Overeen, nr. 17, oktober 2006

Oecumenische leeskring over *Wege der Einheit*

*In de eerste helft van 2006 organiseerde de vereniging een studiekering over het boek *Wege der Einheit* van kardinaal Walter Kasper. Tien mensen (rooms-katholiek, oud-katholiek en protestant) namen er aan deel. Eén van hen, Margreet Oudenes, bericht over de inhoud en betekenis van kardinaal Kaspers visie op oecumene.*

Toen de leeskring rond het boek *Wege der Einheit* van kardinaal Walter Kasper werd aangekondigd, vond ik het meteen een aantrekkelijk idee daaraan mee te doen, hoewel ik dat even snel weer verwierp. Zes keer naar Den Bosch, zes vakantiedagen opnemen en een ingewikkeld wetenschappelijk boek in een vreemde taal: zou dat wel tot de mogelijkheden behoren? Maar stilletjes dacht ik 'en als ik het nu eens doe?' En ik heb het gedaan, en ik ben daar blij om omdat een nadere kennismaking met de oecumene vanuit katholieke visie mij meer inzicht heeft gebracht.

Werk van de Geest

Kardinaal Kasper begint zijn boek met een uiteenzetting over het decreet over Oecumene van het Tweede Vaticaans Concilie. Hierin wordt de oecumenische beweging erkend als een werkzaam teken van de heilige Geest. Het herstel van de eenheid wordt genoemd als één van de centrale doelstellingen, waarvoor het Concilie bijeen is geroepen. Wie afbreuk doet aan de betekenis van het decreet over Oecumene, Unitatis Redintegratio, zo schrijft Kasper, omdat het maar een decreet en geen constitutie is, biedt weerstand aan de Geest – Gods Geest wel te verstaan – die het oecumenisch bewustzijn en de oecumenische beweging heeft voortgestuwd. De situatie anno 2006 is in vergelijking met de jaren zestig van de vorige eeuw wel drastisch veranderd. Deze pluralistische wereld is zo complex dat het soms moeilijk is zich daarin te herkennen. Als reactie daarop groeide in het laatste decennium in alle religies en culturen de behoefte om de eigen identiteit sterker te benadrukken. Identiteit en oecumene sluiten elkaar volgens Kasper echter niet uit. Volgens Kasper is de dialoog sinds het Concilie een fundamentele uitdrukking en onderdeel van het katholicisme geworden. Hij heeft het dan over de interne dialoog in de Kerk zelf en over de externe dialoog met de andere kerken, religies en de moderne cultuur. Deze dialogen zijn in onze tijd zeer noodzakelijk, want we hebben gezien dat het naast elkaar bestaan van religies, die elk een absolute claim op de waarheid hebben, een aanzienlijk explosief potentieel kan zijn. De Kerk kan door haar boodschap van waarheid en liefde op een authentieke wijze voor te leven een teken van eenheid zijn in de ons omringende pluralistische wereld. Bovendien kan de interculturele dialoog ons een dieper en wijder begrip van het eigen geloof schenken.

Icoon van Petrus en Andreas in het klooster van Bose (foto: Anne Marie Willebrands).

Communio

Communio is het centrale motief bij alle onderwerpen die Kasper behandelt in zijn boek. Alle onderwerpen brengt hij als het ware onder in cirkels, en die cirkels haken alle bij elkaar in. Eigenlijk kunnen niet-katholieke christenen nergens in een cirkel instappen. Toch blijft de kardinaal het vizier gericht houden op het herstel van de communio. Wij mogen niet terug want dan verzaken we aan Johannes 17, 21: "...opdat allen één zijn...". Wanneer we ons dichter naar Jezus Christus bewegen, bewegen we ons in hem nader tot de ander en tot elkaar. Daartoe dienen we onszelf te onderwerpen aan kritiek, dienen we ons te bekeren en berouw te hebben dat onze wegen uiteen gegaan zijn. Gelukkig is er al veel bereikt op weg naar het herstel van de communio. Met de Orthodoxe kerken is er nog theologische verdeeldheid over het filioque in het credo en over het moeilijke begrip van communio/koinonia, i.c. het Petrinische ambt in relatie tot de eenheid van de Kerk. Met de kerkelijke gemeenschappen uit de Reformatie is het verschil diepgaander maar ook hier is grote voortgang bereikt. Kardinaal Kasper doelt hier op de overstemming tussen katholieken en lutheranen over de rechtvaardigingsleer. Ook spreekt hij met waar-dering over de dialoog met de Anglicanen.

Is er een weg naar eenheid?

Volgens kardinaal Kasper horen de episco-

pale structuur en het Petrinische ambt tot de wezensstructuur van de Kerk en zijn daarom onopgeefbaar. Op de weg naar het herstel van de eenheid betekent dat gezien het grote verschil in kerkorde tussen met name de katholieke en protestantse traditie een grote barrière die nog lang niet overwonnen is. Dat neemt niet weg dat de kardinaal pleit voor echte, geleefde verbondenheid tussen kerken en christenen. Hij vindt dat de Rooms-katholieke Kerk en de andere kerken samen moeten bidden, werken, leven en ook samen moeten lijden aan de onvolledige communio. Een vraag blijft waar Kasper op de 'horizontale' lijn van de communio de oecumenische contacten zou plaatsen. Hij noemt heel veel zaken die 'we zonder gevaar voor ons geweten al samen zouden kunnen doen'. Maar omdat hij ook de horizontale lijn van kerk-zijn - evenals de 'verticale' - fundeert op de sacramentele communio, werd ons niet helemaal duidelijk waar hij de niet-katholieke christenen plaatst.

De Kerk is gemeenschap dankzij de heilige Geest, want waar Gods Geest werkt, daar is Kerk. Gelukkig werd er op het Concilie gezegd dat Gods Geest ook in niet-katholieke kerken werkzaam is. Alle christelijke kerken zijn geroepen om op een geloofwaardige wijze een 'teken van eenheid en vrede' te zijn voor de wereld.

Margreet Oudenes

Margreet Oudenes, 56 jaar, r.k., masterstudent aan de FKU te Utrecht, werkt ten dienste van de missionaire religieuzen in Nederland.

overeen

COLOFON

Overeen is een uitgave van de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord. Leden ontvangen Overeen drie keer per jaar door overmaking van ten minste € 15,- op giro 801919. De vereniging ontstond op 1 januari 2001 uit een fusie van Aktie en Ontmoeting Oosterse Kerken en de Sint Willibrord Vereniging. De doelstelling van de vereniging is: het bevorderen van de eenheid van de verschillende christelijke kerken van oost en west. Word lid of donateur en ondersteun de actieve inzet voor oecumenische samenwerking! Een lidmaatschap kost 15,- euro per jaar. De vereniging is afhankelijk van giften en donaties.

Redactie:

Hoofdredacteur: Geert van Dartel

Vormgeving en druk:

Van Stiphout, Helmond

Katholieke Vereniging
voor Oecumene
Athanasius en Willibrord

Walpoort 10
5211 DK 's-Hertogenbosch

Telefoon: 073 6136471

E-mail: secretariaat@oecumene.nl

Internet: www.oecumene.nl

Girorekening: 801919

ISSN 1568-2862

Op retraite in Bose

De kloostergemeenschap in Bose (Noord-Italië) is een inspirerend voorbeeld van geleefde oecumene. De gemeenschap werd in 1965 opgericht door Enzo Bianchi en telt momenteel 80 leden. Anne Marie Willebrands, bestuurslid van onze vereniging, ging er in het voorjaar enkele dagen op retraite en bericht over haar ervaringen.

Eerste indrukken

Zondagavond rond vijf uur kwam ik na een lange bochtige bergweg met de auto bij het Monastero di Bose aan. Er was blijkbaar die middag een concert georganiseerd, waardoor er een drukte was van belang. Ik werd begroet door de broeder waarmee ik het email-contact had gevoerd en al gauw zat ik aan tafel bij andere gasten en leden van de communiteit. Aangezien ik niemand kende dacht ik mij toch even vriendelijk te moeten voorstellen aan mijn tafelgenoten met een "Io sono Anne Marie di Olanda" waarop echter geen reactie kwam. Op dat moment realiseerde ik mij dat ik in een klooster was, ondanks de grote menigte bezoekers en auto's. Ik fluisterde tegen mijn buurvrouw aan tafel "silenzio"? en toen ze glimlachend knikte, begreep ik dat ik mijn Italiaans in ieder geval niet aan tafel zou "praticare". Ik vind het maar niks om

eenvoudig en modern, maar toch door veel gebruik van donker hout en een paar prachtige iconen doet het warm aan.

De gezongen gebeden vond ik heel prettig en rustgevend. De solostemmen bijzonder mooi met de juiste instrumentale begeleiding.

Zelfvoorzienend en oecumenisch

Na het ontbijt dat uit brood en homemade vruchtenjam bestond en gelukkig een goede koffieautomaat ging iedereen aan de slag. De communiteit voorziet geheel onafhankelijk in haar eigen onderhoud. Groenten en vruchten worden in eigen tuin geteeld, verwerkt en bereid. In de ateliers worden iconen geschilderd in verschillende stijlen en grèsaardewerk maken ze in de vorm van bekers, olielampjes, kelken en patenen. De opbrengst hiervan, als ook de boeken en publicaties, die uitgegeven

kloosterweekend houden, krijgen een soort catechese van de broeders of zusters en doen mee met de gebeden. Italiaans is de voertaal, ofschoon je met het Frans ook al een aardig eindje komt.

Op 2 mei vierden we de feestdag van Athanasius. De icoon van de opstanding uit het graf werd voor een dag vervangen door een icoon van Athanasius. Ook werd tussen de middag een Eucharistieviering gehouden door een priesterlid van de gemeenschap.

Inmiddels waren er een vijftal jonge dominicanen aangekomen die binnen een aantal maanden tot diaken zouden worden gewijd. Ze studeerden in Bologna. Aan tafel waren zij goed gezelschap en met name met de Canadese dominicaan was het prettig om vlot in het Engels te kunnen praten. Ze beschikten over een dosis goede humor wat ik af en toe wel mis bij "volwassen mensen".

Balans

Wat mij bijzonder trof bij deze gemeenschap was de combinatie van intellectueel denken en de sociaal-culturele activiteiten. Ook in de dagelijkse gebeden kwam dat tot uitdrukking door een vrijwel perfecte uitvoering. De vrouwen vullen de mannen aan of omgekeerd, waardoor er een prachtige harmonie ontstaat. Zowel jonge mensen als ouderen. Ik moest ook denken aan Taizé, waar jonge mensen elkaar treffen in oecumenische vieringen. Die vind ik ook heel inspirerend, maar vaak te massaal en de communiteit bestaat alleen uit broeders. Het samen leven en werken van mannen en vrouwen in een geest van spiritualiteit en soberheid heeft volgens mij veel kansen voor de toekomst. De individualisering en snelle groei van internet heeft tot een sociale armoede geleid, waardoor steeds meer jonge mensen zich bewust afvragen hoe zij hun leven gaan inrichten. In gemeenschappen als deze in Bose vinden zij de ruimte voor een brede ontwikkeling dankzij het strakke dagschema en open contacten met de buitenwereld. Na ongeveer 4 jaren van noviciaat leggen zij de gelofte van armoede, gehoorzaamheid en celibaat af. In Jeruzalem, Ostuni (It) en Assisi bestaan er nu ook kleine vestigingen van deze oecumenische gemeenschap. Voor de dialoog tussen de verschillende christelijke kerken onderling en met de andere wereldgodsdiensten kunnen zij een stimulans zijn zolang zij met elkaar omgaan op basis van gelijkheid en wederzijds respect.

Op de 5e dag vertrok ik na het ochtendgebed naar Frankrijk, waar ik bij vrienden in Reims zou overnachten. Uitgezwaaid door mijn vriendelijke Canadese dominicaan en sorella Antonella verliet ik de groene vallei, terwijl de zon eindelijk volop ging schijnen. Die had zich die dagen ook teruggetrokken. Ook even op retraite!

Anne Marie Willebrands

Dominicanen op bezoek in Bose (foto: Anne Marie Willebrands).

stilzwijgend het brood door te geven en voor je uit te staren. Zulke situaties beginnen altijd op mijn lachspieren te werken, maar gelukkig hield ik mij in. Later hoorde ik dat per dag hetzij de lunch hetzij het diner in stilte werd gebruikt. Een vriendelijke sorella uit Luxemburg afkomstig wees mij mijn kamer, die prachtig lag en comfortabel was. Het hele gastenverblijf was pas gerenoveerd en zag er prima uit. Er waren gasten uit Duitsland en uit Frankrijk. Daarnaast was er nog een bus jongeren uit Italië die een paar dagen bleven, want op 1 mei was iedereen vrij. De volgende morgen werden de klokken geluid om half 6 en om 6 uur waren de ochtendgebeden in de kerk. De broeders en zusters kwamen van weerszijden binnen en zaten tegenover elkaar in witte pijen. Het kerkje heeft een prachtige stijl,

worden, zorgen voor een permanente bron van inkomsten, zonder welke deze communiteit niet kan bestaan. De communiteit van Bose bestaat uit broeders en zusters van verschillende christelijke oorsprong, zoals van de rooms-katholieke kerk, de lutherse kerk of de oosterse kerken. Werken, bidden en leven vanuit het Evangelie en de rijke spiritualiteit van de verschillende kerken en tradities is datgene wat deze mensen bindt. Verschillende leden van de communiteit werken buiten de gemeenschap in het onderwijs of in een ziekenhuis, anderen werken binnen de gemeenschap in de tuin of ateliers. Wonen doen ze in het klooster in hun eigen gebouw, waar ook regelmatig een lezing of een cursus wordt gehouden door mensen van buiten, zoals tijdens mijn verblijf door een professor uit Venetië over het boeddhisme. De jongeren, die hier een

Orthodoxie in Europa

Zomer 2006. Juli loopt ten einde. In de krant staat vandaag dat ook de hittegolf officieel voorbij is. Maar het is nog altijd aangenaam zonnig. Op een terrasje raak ik aan een naburig tafeltje in gesprek met twee Grieken, dertigers in jeans en T-shirt. Ze spreken een beetje Duits en Engels. Drie maanden hebben ze in Nederland in de vleesindustrie gewerkt en staan op het punt af te reizen.

De ene, met borstelhaar en stoppelbaard, zegt dat hij Orthodox is. Hij haalt een zwarte wollen gebedsnoer uit zijn broekzak. Of ik weet wat dat is. "Ja", en ik vraag vrijpostig of hij het Jezusgebed bidt. "Nu niet", wijst hij met een vriendelijke grijns naar zijn biertje. Hij wil al gauw weten of ik voor of tegen de oude kalender ben. Hij hoort tot de oudkalendaristen, Orthodoxen die in de vorige eeuw kalenderhervormingen hebben afgewezen en een zeer conservatieve Orthodoxe parallelkerk hebben gesticht. De gezelschap van de oudkalendarist komt van Kreta en zegt dat hij hiermee gelooft: hij wijst naar zijn hoofd. Een rationale gelover dus. Ik maak mij bekend als rooms-katholiek.

Eenheid na het schisma

De 'oudkalendarist' blijkt fervent voorstander van de eenheid der christenen. "De christenen moeten één worden binnen de Orthodoxe Kerk. Wij bestaan vanaf het begin". Het schisma tussen Oost en West wordt aangesneden. Jaartallen rollen over het terrastafeltje, de verkeerde. "Tausendvierundfünfzig", corrigeer ik. Het gesprek is allerlichtvoetigst. "16 Juli", voeg ik lachend toe, hierbij geholpen door een ezelsbruggetje uit mijn persoonlijk leven, "toen legde een gezant uit Rome de brief met de banvloek op het altaar van de Aya Sofia". "Weet je ook nog hoe laat?", grapt de rationale gelover. De oudkalendarist lacht mee, maar laat niet na te benadrukken dat de banvloek van Byzantijnse zijde kwam. Ik zeg "van weerszijden". "Nee, die van jullie was geen echte banvloek". Echtheid blijkt zijn waarmerk. Hij vermeldt trots dat de Orthodoxie de mysteria kent, de zeven sacramenten. "Die zeven zijn er bij ons ook", zeg ik. "Dat zijn geen echte mysteria", repliceert hij. Hij heeft zijn ideeën opgedaan bij monniken van zijn Oudkalendaristische Grieks-orthodoxe kerk.

Kazantzakis en Kyprianos

Ik vermoed dat de rationale gelover uit Kreta wel eens een fan zou kunnen zijn van zijn eilandgenoot Kazantzakis en vraag hem ernaar. Kazantzakis was een zowel rationeel als mystiek auteur, die veel met de officiële Orthodoxe Kerk in de clinch lag. "Ik heb al zijn boeken gelezen", zegt de rationale gelover. De oudkalendarist vraagt of ik bisschop Kyprianos ken, waarschijnlijk een leider van de Oudkalendaristische Kerk. "Nee, ik ken 'm niet", zeg ik. Het gesprek loopt ten einde. Een gesprek met mede-Europeanen van de andere kant van Europa. De oudkalendarist heeft extreme ideeën en vertegenwoordigt

zeker niet de hele Orthodoxie. De rationale gelover staat wellicht aan de andere kant van het spectrum, want hij is zonder twijfel als haast elke Griek officieel Orthodox. Twee Grieken met onderling grote verschillen, 'Kyprianos' en 'Kazantzakis'. Maar er zijn ook verschillen met West-Europa.

Modern mozaïek van de H.H. Constantijn en Helena op de in aanbouw zijnde gelijknamige Roemeens-orthodoxe kerk in Cluj, Roemenië. Victoria Clark bespreekt in haar boek juist dit kerkgebouw als een manifestatie van de positie van de Roemeens-orthodoxe Kerk in Transylvaanië. (foto: L. van Leijssen)

Botsende beschavingen?

Gesprekken als hierboven, maar stijlvoller en geestrijker, voert Victoria Clark in de jaren '90 met Orthodoxe leiders. Clark verblijft dan in gebieden van de Europese Orthodoxie: Griekenland, voormalig Joegoslavië, Roemenië, Rusland, Cyprus, Istanbul. Op de valreep van het nieuwe millennium legt ze haar indrukken vast in een boek, *Waarom engelen vallen*. Belangrijk is dat Orthodoxen zelf aan het woord komen. Clark is geen wetenschapper, maar een vakjournalist met een scherpe blik en een goede schrijvershand. Ze geeft persoonlijk en geëngageerd verslag van de Orthodoxie zoals zij die tegenkomt, respectvol, zonder opsmuk en met humor. En komt tot verrassende observaties. Hoewel het Engelse origineel uitkwam in 2000 (Nederlandse vertaling 2005), zijn veel beschreven situaties nog steeds geldig. Het verschil tussen de West-Europese wereld en die van de Orthodoxie komt sterk naar voren. Clark is gecharmeerd van Huntington's

Botsende beschavingen (1996), dat de Orthodoxe wereld als een eigen wereld beschouwt, naast de Westerse en de islamitische. Maar veel verder dan een flirt met Huntington komt het niet. Clark weet goed de nuances te schilderen, met name de sterke hang in de Europese Orthodoxie om als Europees én toch ook anders te worden beschouwd.

Sibiu 2007

Clark's boek onderstreept het belang van de Orthodoxie binnen de christenheid van Europa, naast protestantisme en katholicisme. September 2007 komen vertegenwoordigers van heel die Europese christenheid samen in Sibiu, Roemenië. Daar vindt de derde Europese Oecumenische Assemblee plaats onder de titel 'Het licht van Christus schijnt over allen - hoop op vernieuwing en eenheid in Europa'. De Orthodoxen zullen er ruimschoots acte de présence geven. De assemblee vindt voor het eerst plaats in een overwegend Orthodox land.

Medechristenen

Zonder de Orthodoxen kunnen katholieken en protestanten niet samen christen zijn in Europa. Wie zijn de Orthodoxen? We moeten nog steeds elkaars 'talen' leren. Voor wie zich meer wil verdiepen, is er dit najaar een leesgroep rond Clark's boek (zie kader). Men kan ook over een jaar naar Sibiu afreizen en er Orthodoxe medechristenen ontmoeten. Maar ook in ons eigen land zijn er mogelijkheden de Orthodoxie beter te leren kennen. Orthodoxen hebben aardig wat parochies in Nederland en zijn - is mijn ervaring - heel gastvrij. Het beter leren kennen van de Orthodoxen in Europa is volgens mij een must voor westerse christenen in ons werelddeel.

Leo van Leijssen

ORTHODOXIE IN EUROPA VANDAAG. EEN VERKENNING

Leesgroep rond: Victoria CLARK, *Waarom engelen vallen*. Een portret van orthodox Europa van Byzantium tot Kosovo, Atlas Amsterdam/Antwerpen 2005, ISBN 90 450 0887 4, € 29,90. Cursusdeelnemers moeten beschikken over Clark's boek.

Ze lezen tevoren het tekstgedeelte dat behandeld gaat worden. Op iedere bijeenkomst leiden een of meerdere deelnemers het gelezene in.

Op de donderdagen 5 oktober, 19 oktober, 2 november, 16 november, 30 november en 7 december 2006 van 14-16.30 uur in centrum van Katholieke Vereniging voor Oecumene, Walpoort 10, 's-Hertogenbosch.

Deelnamekosten: € 20 (te voldoen bij eerste bijeenkomst).

Aanmelden: Katholieke Vereniging voor Oecumene

T 073 6136471

E secretariaat@oecumene.nl

In memoriam

Johannes Kardinaal Willebrands (1909-2006)

In de nacht van dinsdag 2 augustus stierf Johannes kardinaal Willebrands. Hij was een man die voor velen – niet alleen in Nederland maar over de hele wereld; niet alleen in de katholieke kerk maar ook daarbuiten – van grote betekenis is geweest vanwege zijn onvermoeibare inzet voor de zichtbare eenheid van alle christenen. In vele toespraken heeft hij zijn diepe overtuiging tot uitdrukking gebracht dat deze eenheid een gave is en juist daarom dringt tot volgehouden en zorgvuldig engagement.

Engagement

Dat engagement kreeg in zijn leven met name gestalte vanaf 1948, toen hij ermee instemde om de eerste voorzitter te worden van de St. Willibrord Vereniging, voorloopster van de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord. In het verlengde daarvan verbreedde hij zijn inzet over Europa en de wereld. Oecumene was niet zijn enige werkterrein, maar behoorde wel wezenlijk tot het hart van zijn roeping. In trefwoorden uitgedrukt behelsde zijn inzet: in vriendschap en vertrouwen vanuit kerkelijke verbondenheid uitzien naar de rijkdom van anderen.

Vriendschap en vertrouwen

Oecumene stond niet aan het begin van de loopbaan van kardinaal Willebrands. Hij was gepromoveerd op de band tussen geweten en Godsbesef en - kennis volgens John Henry Newman. Een leidende gedachte bij Newman is dat de moeite van het denken niet geschuwd dient en hoeft te worden, omdat dit denken zelf - naar de mate dat het menselijk inhoudelijker wordt - gedragen wordt door verbondenheid met wat voluit waar en goed is, en zo mensen bijeen houdt en brengt. Die gedachte spoorde met de ziel van kardinaal Willebrands, zoals blijkt uit zijn bisschoppelijke wapenspreuk "Waarheid in liefde". Of zoals zijn Utrechtse vicaris pater Hans van Munster het in een vraaggesprek uit 1999 formuleerde: "Willebrands bond mensen aan zich door vriendschap en vertrouwen uit te stralen." Die vriendschap en verbondenheid was echt, dus geen middel om verschillen van opvatting voor (zichzelf en) anderen te verdoezelen. Integendeel. Voor Willebrands behoorde tot de verbondenheid dat het verschil vanuit mezelf maar zeker ook vanuit de ander serieus wordt genomen. Dus met een geduldig kennis nemen van wat beiden precies willen zeggen.

Kerkelijke verbondenheid

Voor kardinaal Willebrands was het on-

denkbaar deze verbondenheid met mensen los te maken van zijn behoren tot de katholieke kerk, tot haar bron in de Schrift, haar traditie en haar concrete structuren. Het was zijn overtuiging dat geloof pas in gemeenschap tot volle bloei komt. Daaraan hield hij vast, ook wanneer er spanningen optraden. Die worden immers niet opgelost door het verbreken van de gemeenschap, maar alleen door

ze zo ter kennis te nemen en uit te spreken, dat tegelijk de verbondenheid tot uitdrukking komt. Hij heeft voorgeleefd dat vreugde en geduld elkaar hier de hand geven.

Uitzien naar de rijkdom van anderen

Inzet voor oecumene kan soms de indruk wekken dat de grenzen van de eigen kerkelijke traditie worden verkend. Dat is niet onjuist, maar zoals aan het leven van kardinaal Willebrands afgelezen kan worden, leidt die aandacht voor grenzen niet naar de uitgang maar naar het hart. Openheid voor de rijkdom van anderen verrijkt het eigen hart. Vandaar dat Willebrands in 1967 onderstreept dat er "geen ware oecumenische dialoog kan zijn zonder godsdienstvrijheid", dat hij zich telkens weer inzet voor een verbetering van de verhouding tot het jodendom, dat hij oproept tot katholieke herkenning van de reformatie en de anglicana, en niet op de laatste plaats dat hij streeft naar versteviging van de zusterlijke gemeenschap met de orthodoxe kerken.

De Katholieke Vereniging voor Oecumene gedenkt in kardinaal Willebrands met dankbaarheid een voorganger op de weg van de oecumene.

Ad Brants, voorzitter

Reacties bij het overlijden van kardinaal Willebrands

Het overlijden van kardinaal Johannes Willebrands leidde tot een grote stroom van reacties uit binnen- en buitenland. Kardinaal Willebrands werd alom geprezen vanwege zijn enorme betekenis voor de oecumene en de interreligieuze

Paus Benedictus XVI

Paus Benedictus XVI noemde kardinaal Willebrands in een condoleancetelegram aan kardinaal Simonis een 'onvermoeibare herder in de dienst van het volk van God en de eenheid van de Kerk'. In een telegram aan kardinaal Walter Kasper dankt de paus God voor al het werk dat Willebrands heeft verricht voor de oecumene, 'vanaf het begin van zijn priesterschap en op uitnemende wijze in de tijd na het Tweede Vaticaans Oecumenisch Concilie'. Benedictus noemt Willebrands een 'vurig bevorderaar van de oecumenische verhoudingen' (bron: katholieknederland.nl).

Kardinaal Kasper

In zijn homilie bij de uitvaart sprak kardinaal Kasper over de betekenis van het voorbeeld van de Goede Herder in het leven en werk van kardinaal Willebrands. 'Geroepen door de Goede Herder en in zijn voetstappen, heeft kardinaal Willebrands de Kerk van Jezus Christus gediend. Hij hoedde over de kudde van de Heer, kende iedereen bij naam en zorgde voor de mensen met wie hij in contact kwam, hij leidde hen met wijsheid en naastenliefde.' Kardinaal Kasper haalde Willebrands motto als bisschop aan: Veritatem facientem in Caritate, 'getuigenis en uitleg geven van de waarheid van

(Lees verder op p. 8)

Overeen, nr. 17, oktober 2006

Gezagvol en Gezagsgetrouw pionier

De op 2 augustus 2006 in Denekamp overleden kardinaal Willebrands mag als een van de pioniers van de katholieke oecumene worden beschouwd. Tussen 1948 en 1998 heeft hij zich in uiteenlopende functies heel behoedzaam, maar tegelijkertijd ook zeer vasthoudend ingezet om de Katholieke Kerk, eerst in Nederland en later in en vanuit Rome een oecumenisch profiel te geven. Zo heeft hij bijgedragen aan het herstel van de eenheid der christenen. Zelf heeft hij zijn rol altijd wat gerelativeerd: de christelijke eenheid werd zijns inziens niet door mensen gemaakt, maar was een gave Gods, die door de mensen moest worden ontvangen.

Jo Willebrands werd op 4 september 1909 geboren in Bovenkarspel (Noord-Holland) als eerste kind van Herman Willebrands en Aafje Kok. Zijn vader was boekhouder bij de plaatselijke groenteveiling en actief in het katholieke verenigingsleven ter plaatse. Zijn moeder had haar handen vol aan het grootbrengen van de in totaal negen kinderen die in het gezin werden geboren. Na zijn priesteropleiding, eerst bij de redemptoristen in Roermond en nadien op het kleinseminarie Hageveld in Heemstede en het grootseminarie Warmond van het bisdom Haarlem, werd Jo op 26 mei 1934 priester gewijd. Zijn bisschop, mgr. Aengenent, stuurde hem vervolgens naar Rome voor een voortgezette studie filosofie en geschiedenis van de theologie. In 1937 promoveerde hij aan het Angelicum 'cum laude' op een godsdienstfilosofisch proefschrift over John Henry Newman.

Kapelaan en docent

Terug in Nederland werd Jo Willebrands kapelaan op het Amsterdams Begijnhof. Voor parochiezielzorg in de strikte zin van het woord was daar weinig gelegenheid. Willebrands verzorgde katecheselessen voor onderwijzers en conferenties voor collegae-priesters, gaf lezingen over Newman en legde - aanvankelijk overigens alleen studieuze - contacten met niet-katholieken. Zo raakte hij bevriend met de gereformeerde theoloog Gerrit Berkouwer, die hem in 1940 uitnodigde om aanwezig te zijn bij zijn inaugurale rede aan de Vrije Universiteit. Willebrands was er met zijn priesterboord een opmerkelijke verschijning. Van 1940 tot 1958 was Willebrands professor in de filosofie op Warmond en vanaf 1945 ook directeur van het gelijknamige filosoficum. Als docent volgde hij de gebaande paden. Hij gaf college aan de hand van Gredts Elementa Philosophiae, een toentertijd veel gebruikt handboek op de Nederlandse grootseminaria. Wel nuanceerde hij diens neoscholastieke kenleer door ook te putten uit het denken van de hem zo vertrouwde Newman. Voor de geschiedenis van de wijsbegeerte liet hij

zijn studenten de Précis d'Histoire de la Philosophie van de assumptionist Francois-Joseph Thonnard, een vurig aanhanger van een christelijke filosofie, bestuderen.

Sint Willibrord Vereniging

Hoewel intellectueel zeer begaafd, ambieerde Willebrands geen strikt wetenschappelijke loopbaan. In 1946 wees hij dan ook een aanbod van de Katholieke Universiteit van Nijmegen om daar wijsbegeerte te komen doceren resoluut van de hand. Enige jaren later ging hij wel in op een verzoek om leiding te geven aan de ombouw van de Apologetische Vereniging Petrus Canisius tot de oecumenische Sint Willibrord Vereniging. Die beslissing luidde een omslag in zijn leven in. Als eerste voorzitter van deze vereniging (van 1 juni 1948 tot 15 september 1960) ontwikkelde hij zich geleidelijk aan tot een 'homo oecumenicus'. Hij gaf leiding aan een groot aantal initiatieven die erop gericht waren de apologetische geslotenheid van het Nederlandse katholicisme om te buigen tot een oecumenische openheid en zo de hereniging tussen katholieken en protestanten te bevorderen. Daartoe werd de nog steeds bestaande Willibrordzondag ingevoerd; verschenen in tijdschriften als Binnenlands Apostolaat en later Oecumene artikelen over oecumenische onderwerpen en werd vanuit het bestuur van de vereniging veel energie gestoken in de oprichting van zogeheten gesprekskringen Rome-Reformatie, waarin vooral priesters en predikanten met elkaar in gesprek gingen over geloofszaken. Willebrands nam ook zelf aan enkele van deze kringen deel. Ten aanzien van deze en andere initiatieven trad Willebrands ook op als adviseur van de Nederlandse bisschoppen. Met zijn benoeming tot bisschoppelijk gedelegeerde voor het oecumenisch werk in Nederland op 1 augustus 1958 kreeg dit adviseurschap een meer officiële status.

Oecumenische denktank

Op 22 april 1950 werd Willebrands in de gelegenheid gesteld paus Pius XII persoonlijk te informeren over hetgeen in Nederland inmiddels op oecumenisch gebied was bereikt. Hij liet doorschemeren hoe belangrijk persoonlijke contacten waren, wanneer het erom ging de hereniging te bevorderen. Daarbij dacht hij niet alleen aan contacten tussen katholieken en protestanten, maar ook aan gesprekken tussen katholieken onderling. In het ene land was men nu eenmaal verder dan in het andere. Wellicht heeft hij uit de welwillende reactie van de paus de conclusie getrokken dat hij nu aan de doelstelling van de Sint Willibrord Vereniging een verbreding kon geven.

Hij startte met medebestuurlid Frans Thijssen een internationaal project, waaruit

in 1952 de Katholieke Conferentie voor Oecumenische Vragen voortkwam. Binnen deze Conferentie gaf Willebrands leiding aan een zogeheten Comité dat tussen augustus 1952 en augustus 1963 een negental bijeenkomsten belegde, waar - in een zekere beslotenheid, maar altijd met medeweten van de plaatselijke bisschop - over belangrijke oecumenische vraagstukken werd gediscussieerd en ervaringen werden uitgewisseld over de oecumenische situatie in de verschillende landen. Vanuit dit platform voor informatie-uitwisseling, waaraan uiteindelijk door een tachtigtal vooraanstaande katholieke theologen uit verschillende, vooral West-Europese landen werd deelgenomen, werden in de loop van de jaren vijftig de eerste contacten gelegd tussen Rome en Genève, waar sedert 1948 het secretariaat van de Wereldraad van Kerken was gevestigd.

Het secretariaat van de Katholieke Conferentie dat onder leiding stond van Willebrands, heeft tussen 1952 en 1963 ook

nier van de katholieke oecumene

gefungeerd als een oecumenische denktank ten behoeve van een groot aantal leden van het wereldepiscopaat. Het lag dan ook voor de hand dat toen paus Joannes XXIII in juni 1960 in het kader van de voorbereiding van het Tweede Vaticaans Concilie een Secretariaat voor de Eenheid der Christenen oprichtte, de eerste president van dit conciliair voorbereidingsorgaan, de Duitse kardinaal Bea zijn medewerkers grotendeels uit de Katholieke Conferentie rekruteerde. Zo werd Jo Willebrands uitvoerend secretaris van dit instituut, dat sinds de meest recente reorganisatie van het centrale bestuursapparaat van de Katholieke Kerk Pauselijke Raad voor de Bevordering van de Eenheid der Christenen heet.

Tweede Vaticaans Concilie

Als uitvoerend secretaris van het Secretariaat voor de Eenheid heeft Willebrands zich tijdens de voorbereidingstijd van het concilie persoonlijk krachtig ingespannen om goede betrekkingen te bewerkstelligen met de leiders van andere kerken en geloofsgemeenschappen. Daartoe reisde hij de hele wereld rond. Doel daarvan was te bereiken dat deze kerken op waarnemersniveau aan het concilie zouden participeren.

Willebrands was in dit opzicht zeer succesvol. Toen het concilie op 11 oktober 1962 werd geopend, bevonden zich temidden van de 2500 bisschoppen ongeveer veertig gedelegeerde waarnemers van andere christelijke kerken en gasten van het Secretariaat voor de Eenheid. In de loop van de daaropvolgende drie jaar groeide dit aantal uit tot ruim honderd aan het slot van de vierde zittingsperiode. Met een aantal van hen heeft Willebrands persoonlijke vriendschapsbanden aangeknoopt. Tijdens de concilieberaadslagingen was Willebrands - vooral in organisatorisch opzicht - betrokken bij de totstandkoming van vier conciliedocumenten: het decreet over de oecumene, de verklaring over de godsdienstvrijheid en die over de niet-christelijke godsdiensten en de dogmatische constitutie over de goddelijke Openbaring. Waar mogelijk probeerde hij de waarnemers ook te betrekken bij de wording van deze teksten. Zo maakte hij die waarnemers tot medespelers. Het resultaat was er dan ook naar. Uit genoemde teksten blijkt dat de Katholieke Kerk de oecumenische beweging, zoals die sedert het begin van de twintigste eeuw buiten de Romana was ontstaan en gegroeid, nu officieel aanvaardde en daar zelf ook verantwoordelijkheid voor wilde nemen.

Oecumenische ontmoetingen

Minstens even belangrijk was Willebrands' rol als contactpersoon bij een aantal ontmoetingen van paus Paulus VI tijdens en na Vaticanum II met andere kerkleiders

zoals patriarch Athenagoras van Constantinopel, de Armeense patriarch Khoren I, de Syrisch-orthodoxe patriarch Jacobus II en de Koptisch-orthodoxe patriarch Shenouda III. Met de Wereldraad van Kerken kwam ook door toedoen van Willebrands een intense en veelzijdige samenwerking tot stand, zij het dat die niet geleid heeft tot een lidmaatschap van de Katholieke Kerk van deze raad. Voor Willebrands persoonlijk heel belangrijk was de instelling door paus Paulus van een permanente commissie voor de godsdienstige betrekkingen met het Jodendom in oktober 1974. Willebrands werd voorzitter van deze commissie, die in de jaren nadien een aantal verklaringen publiceerde, bedoeld om de verhoudingen met het internationale jodendom en de staat Israël te normaliseren. Met name de verklaring Wij herinneren ons: een reflectie over de Shoah, die overigens pas op 16 maart 1998 werd gepubliceerd, heeft Willebrands veel voldoening gegeven.

Aartsbisschop van Utrecht

In december 1975 werd Willebrands - die in juni 1964 de bisschopswijding had ontvangen en in april 1969 kardinaal was geworden en zelf aan het hoofd was komen te staan van het Secretariaat voor de Eenheid - benoemd tot aartsbisschop van Utrecht als opvolger van kardinaal Alfrink. Op verzoek van paus Paulus bleef hij dit ambt combineren met zijn presidentschap van het Secretariaat in Rome. Hij vond die dubbelfunctie aanvankelijk trouwens zelf wel gunstig. Daarbij ging hij van de veronderstelling uit dat zijn persoonlijke contacten met het centrale bestuur in Rome zouden bijdragen tot een vermindering van de spanningen tussen rooms-katholiek Nederland en het Vaticaan. Die spanningen waren mede een gevolg van allerlei verwickelingen op en rond het Pastoraal Concilie van de Nederlandse Kerkprovincie (1966-1970), onder meer op oecumenisch gebied. Van de andere kant achtte hij het nuttig dat de voorzitter van het Secretariaat zelf ook pastorale verantwoordelijkheid droeg.

Uiteenlopende verplichtingen

Maar spoedig bleek dat die beide functies niet echt gecombineerd konden worden. Utrecht had een bisschop gekregen, die niet alleen gedeeld moest worden met de Kerkprovincie, maar ook met de wereldkerk. Tegelijkertijd bleven bepaalde zaken in Rome soms te lang liggen, omdat de president in Utrecht vertoefde. Het moet hem als Romeinse Curie-man met een duidelijk omschreven takenpakket overigens veel moeite hebben gekost om te wennen aan de zeer uiteenlopende verplichtingen van een residerend bisschop in Nederland, temeer omdat hij hier met een aantal moeilijke problemen werd gecon-

fronteerd.

Zo heeft hij het eigenlijk nooit goed kunnen verkroppen dat hij er als voorzitter van de Nederlandse bisschoppenconferentie met al zijn diplomatieke kwaliteiten niet in geslaagd is de eenheid binnen het bisschoppencollege te herstellen. Die was na 1970 onder druk komen te staan door de benoeming van bisschop Simonis in Rotterdam en vooral bisschop Gijsen in Roermond.

Hij was dan ook opgelucht, toen hij op 8 december 1983 door paus Johannes Paulus II werd ontheven van zijn aartsbischoppelijke taken en zich weer volledig kon gaan wijden aan het werk voor de eenheid in Rome. Daarbij besteedde hij de meeste tijd en energie aan de coördinatie van de dialoogbetrekkingen van de Rooms-katholieke Kerk met een groot aantal andere kerken en kerkenfamilies, waaronder de Orthodoxe Kerken, de Pre-Chalcedonische Kerken, de Anglicaanse wereldgemeenschap, de Lutherse Wereldbond, de Wereldalliantie van Hervormde Kerken, de Methodistische Wereldraad, de Disciples of Christ, de Wereldalliantie van Baptisten, verschillende groepen van Pentecostalen en groepen van Evangelicals. Persoonlijk was hij vooral betrokken bij de contacten met de Syrisch-orthodoxe Kerk en de Koptisch-orthodoxe Kerk. De gesprekken met deze kerken hebben onder andere geleid tot gemeenschappelijke verklaringen over de christologie.

Willebrands is zijn functie als president voor de eenheid blijven uitoefenen tot 12 december 1989. Hij was toen ruim tachtig jaar en al langer in functie dan enig andere Curieprelaat. Maar ook nu kwam er nog geen einde aan zijn actieve leven, omdat de paus hem vroeg beschikbaar te blijven als adviseur voor zijn opvolger, mgr. Edward Cassidy, tot dan toe plaatsvervanger van de prefect van het Staatssecretariaat, die weinig oecumenische ervaring had. Willebrands bleef daartoe tot eind 1997 in Rome wonen. Toen keerde hij terug naar Nederland en nam zijn intrek in een appartement bij het kloosterverzorgingshuis St. Jozef in Denekamp. Het oecumenisch gebeuren in binnen- en buitenland volgde hij voortaan uitsluitend nog van op afstand. Met zijn overlijden is de pioniersfase in de geschiedenis van de katholieke oecumene definitief afgesloten.

*Prof. dr. J.Y.H.A. Jacobs (geboren in 1946) is als hoogleraar voor geschiedenis van kerk en theologie verbonden aan de Faculteit voor Theologie en Religiewetenschappen van de Universiteit van Tilburg.
Adres: J.Y.H.A.Jacobs@uvt.nl*

(Vervolg van p. 5)

het evangelie langs de weg van vriendschap en liefde'. Van daaruit probeerde Willebrands ook als aartsbisschop van Utrecht naar het voorbeeld van de Goede Herder een dienaar van de gemeenschap te zijn. Hij 'zocht naar passende wegen om de uitdagingen van de moderne samenleving tegemoet te treden'. De aartsbisschop deed dat volgens Kasper 'in een geest van wederzijds begrip en gedeeld geloofsgedrag' (bron: katholieknederland.nl).

Raad van Kerken

Dr. Ton van Eijk, voorzitter van de Raad van Kerken in Nederland noemt kardinaal Willebrands samen met dr. W. Visser 't Hooft 'één van de twee Nederlandse theologen die voor de oecumenische beweging van mondiale betekenis zijn geworden'. Volgens Van Eijk heeft kardinaal Willebrands laten zien dat de oecumenische beweging het niet kan stellen zonder persoonlijke contacten en vriendschappen. Als reizend ambassadeur voor de oecumene heeft hij een netwerk van relaties met vertegenwoordigers van andere kerken gesponnen. Ook leverde hij een belangrijke bijdrage 'aan enkele ontwerpdocumenten van het Tweede Vaticaanse Concilie, waaronder het decreet over het oecumenisme' (bron: raadvankerken.nl).

Protestantse Kerk in Nederland

Ds. Jan Gerd Heetderks, preses van de Protestantse Kerk in Nederland prees de cruciale rol die kardinaal Willebrands in de

oecumene wereldwijd en in Nederland gespeeld heeft. Als secretaris van de Pauselijke Raad voor de Eenheid heeft hij een 'belangrijke rol gespeeld door mee begrip te kweken voor andere kerken en geloofsgemeenschappen. Daarmee stond hij mede aan de basis van de toenadering tussen de kerken en de samenwerking van de Rooms-Katholieke Kerk met de Wereldraad van Kerken' (bron: katholieknederland.nl).

In *Woord en Dienst* van 19 augustus schreef dr. Karel Blei, oud-secretaris generaal van de synode van de Hervormde Kerk een in memoriam. Hij gaat met name in op de internationale betekenis van kardinaal Willebrands die een belangrijk aandeel heeft gehad in de oecumenische heroriëntatie van de Rooms-katholieke Kerk op en na het concilie en die daarom door protestanten niet vergeten wordt. Volgens Blei omschreef Willebrands de oecumenische doelstelling ooit als volgt: 'De katholieke kerk moet zich zo ontwikkelen dat protestanten katholiek kunnen worden zonder hun protestantisme te behoeven opgeven.' Blei brengt echter ook naar voren dat volgens Willebrands de oecumenische ontwikkelingen in Nederland 'wat erg hard' gingen.

Oud-katholieke Kerk

De bisschoppen van de Oud-katholieke Kerk spreken hun dank en waardering uit voor de inzet van kardinaal Willebrands voor een betere verhouding tussen de Oud-katholieke Kerk en de Rooms-katholieke Kerk. Kardinaal Willebrands 'was al voor 1960 een ijveraar voor betere

betrekkingen (...) en wist mgr. Andreas Rinkel, de toenmalige voorzitter van de Internationale Bisschoppen Conferentie, ertoe te bewegen ook oud-katholieke waarnemers naar het Tweede Vaticaanse Concilie te sturen.' 'Als secretaris en later hoofd van het Vaticaanse Secretariaat van de Eenheid was hij de overtuiging toegedaan dat een herstel van de kerkelijke gemeenschap tussen de Rooms-katholieke en Oud-katholieke Kerken mogelijk moest zijn.' Ook als aartsbisschop van Utrecht heeft kardinaal Willebrands zich daarvoor ingezet. De bisschoppen van de Oud-Katholieke Kerk 'danken voor het leven en de inzet van deze zo Gods zaak toegewijde mens' (bron: okkn.nl).

Joodse reacties

Van joodse zijde wordt de betekenis van kardinaal Willebrands voor de verbetering van de verhouding tussen de Rooms-katholieke kerk en het Jodendom alom geprezen. Volgens de liberale rabbijn David Lilienthal, decaan van het Levisson Instituut, heeft kardinaal Willebrands een grote, bepalende invloed gehad onder meer vanwege zijn betrokkenheid bij de totstandkoming van het document *Nostra Aetate* (bron: katholieknederland.nl). In een ingezonden brief in *De Volkskrant* van 7 augustus spreekt rabbijn Soetendorp zijn waardering uit voor kardinaal Willebrands. 'In de joodse gemeenschap gedenken wij kardinaal Willebrands als de wegbereider van de erkenning die later door het Vaticaan werd uitgesproken en een bondgenoot op de weg naar verzoening en vrede.'

Honderd jaar Pinksterbeweging

Pinkstergelovigen en Rooms-katholieken

Het doopsel moet hoog op de agenda van de dialoog tussen de RKK en de Pinksterbeweging. Dat voorstel werd van katholieke zijde krachtig bepleit tijdens de 12e dialoogbijeenkomst, 23 juni 2006 in het St. Janscentrum te Den Bosch. Het onderwerp van de bijeenkomst was: Het appèl van de Pinksterbeweging na 100 jaar. Kees Slijkerman, één van de initiatiefnemers van deze bijeenkomsten,

De officiële dialoog tussen vertegenwoordigers van de Pinksterbeweging en de Katholieke Kerk begon in 1972, op initiatief van Kardinaal Willebrands³. We moeten bedenken, schrijft Father J. Usma Gómez, dat 40 jaar geleden 'Catholics were in the dark about Pentecostal spirituality and missiology'¹. Hij schrijft dat als official van de Pauselijke Raad voor de Eenheid van de Christenen. Hij voegt er aan toe dat de meerderheid van de pinkstergelovigen geen weet had van de rijke spiritualiteit en de missionaire vitaliteit van katholieken. 'Katholieken en pinkstergelovigen waren verschillend en op hun hoede voor elkaar.' Dat is nog steeds zo. En veel katholieke priesters en bisschoppen zien de pinkstergemeenten nog steeds als 'sekten waarin helaas veel katholieken verstrikt zijn geraakt'. Het officiële katholieke standpunt is echter gewijzigd. De voorzitters van de Pauselijke Raad voor de Eenheid van de Christenen - zowel kardinaal Cassidy als zijn opvolger Kasper -, hebben publiekelijk opgeroepen de klassieke pinkstergemeenten niet als sekten te behandelen.

Hoe het begon

Een groep gelovigen was weggejaagd uit een baptistengemeente in Los Angeles omdat ze constant hamerden op de noodzaak van een geestelijke revival. Die revival - opwekking - moest komen van intense prediking en gebedsbijeenkomsten. In 1905 begon deze groep met eigen bijeenkomsten in een huis onder leiding van William J. Seymour. Daar werd 'een nieuw Pinksteren' gepredikt en al spoedig was het huis te klein. Vanaf 14 april 1906 werden de bijeenkomst gehouden in een grotere ruimte in Azusa Street en kregen grote aantallen gelovigen een ervaring van 'een persoonlijk Pinksteren'.

Door de berichtgeving hierover kwamen veel mensen naar Azusa Street, ook uit het buitenland. En die mensen brachten de geestelijke ervaring die ze opdeden naar eigen land over. Zo ontstond al in 1907 in Nederland een groep die deze opwekking predikte en beleefde. Na enige decennia zagen deze pinkstergelovigen zich ook in Nederland gedwongen om een ledenlijst te gaan bijhouden en eigen gemeenten te stichten. De bestaande kerken begonnen daar pas een halve eeuw later openheid voor te tonen (na Vaticanum II ook de RKK).

VPE

De oudste, grootste en meest evenwichtige pinksterdenominatie in Nederland is de Verenigde Pinkster- en Evangeliegemeenten (VPE). Hun Azusa Theologische Hogeschool is gevestigd aan de VU waar ze ook een hoogleraar hebben. De VPE heeft een werkgroep voor het gesprek met de kerken. Via deze werkgroep is de VPE officieel in dialoog met rooms-katholieken. Voor de theologische dialoog - een belangrijk onderdeel van de oecumene - is het van belang dat de VPE een aantal hooggeschoolde theologen heeft. Zij kunnen onderscheid maken tussen subjectieve geloofservaringen, de verwoording van die ervaringen en de rationele doordenking van die ervaringen.

dr. Paul van der Laan

Appèl

Een van hen, dr. Paul van der Laan, hield 23 juni een bevlogen lezing Het appèl van de Pinksterbeweging na 100 jaar. Van katholieke zijde werd hier niet minder bevlogen op geantwoord door dr. Matthieu Wagemaker, lid van de Bisschoppelijke Commissie voor de Oecumene en o.m. waarnemend pastoor in Langedijk. Beide lezingen zijn het bestuderen waard. Ze staan op internet². Mijn conclusie is onder meer dit: (a) we hebben elkaar ontzettend veel te vertellen, (b) we kunnen elkaar geweldig aanvullen en (c) er zijn cruciale aspecten aan deze dialoog die moeten

worden opgepakt op een manier die nog niet zo gebruikelijk is in de oecumene. Dat heeft te maken met de eigen aard en functie van de Pinksterbeweging die zich meer op het niveau van het hart afspeelt dan op rationeel niveau.

Paul van der Laan: 'Boerwinkel trachtte destijds het hart van de Pinksterbeweging te ontdekken in haar theologie. Hij vond de kern van het appèl van de Pinksterbeweging aan de kerk vervat in de zinsnede: "Laat u vervullen met de heilige Geest". (...) Mijns inziens moet de wezenlijke bijdrage van de Pinksterbeweging aan de kerk van de 21e eeuw niet in haar theologische bijdrage gezocht worden. Al in 1966 merkte Kilian McDonnell op: "de oorspronkelijke Pinkstergelovigen hadden een ervaring aan te bieden en geen leerstelling, terwijl zij vandaag de dag geneigd zijn hoe langer hoe meer een leerstelling aan te bieden en geen ervaring". Daarmee voelde deze Benedictijn onze bijdrage beter aan dan de protestanten in die tijd.' Zo betoogde Van der Laan in Den Bosch. De pinkstergemeenten hebben net als de baptisten niet zo'n leerstellig uitgewerkte onderbouwing van hun dooppraktijk. Ga je ze met katholieke oren luisterend op hun woorden vangen, dan kun je niet zelden aantonen dat er iets niet klopt. Maar wat winnen we daar mee? Van belang is dat we eerst met een open hart luisteren naar die ervaring van de pinkstergelovigen, waar pater McDonnell in 1966 al over schreef.

Immense betekenis

Volgens pastoor Wagemaker kan de dialoog met de Katholieke Kerk voor de ontwikkeling van de pinksterkerken van immense betekenis zijn en is hij dat niet minder voor de katholieke kerk. 'De spontane opwekking van de beweging, haar universaliteit, haar onloochenbare resultaat in de bekering van zeer velen geven mij de persoonlijke overtuiging dat in haar de Geest werkzaam is.' Die laatste constatering van Wagemaker, dat de Geest hier werkzaam is, is ook van immense betekenis.

Kees Slijkerman

¹ J. Gomez, *Catholics and Pentecostals*, nr. 0156 op website *StuCom*, te vinden via www.kcv-net.nl/dialoog.

² Nr 0151 en 0152 op website *StuCom*.

³ Nr. 0044 op website *StuCom*

Is het wijnglas van de oecumene half vol of half leeg? De oecumenische discussie over eucharistie en avondmaal

“De vele vormen van goede oecumenische samenwerking en de inhoudelijke convergenties op tal van punten vormen een bron van vreugde en een genadegave. De vraag naar de mogelijkheid van het samen vieren van eucharistie en avondmaal is echter een omstreden vraag, die dikwijls bron is van spanningen en pijn.” Zo opende dr. C.T.M. van Vliet op donderdag 27 april zijn lezing: ‘Eucharistiegemeenschap en kerkgemeenschap. De oecumenische discussie over eucharistie en avondmaal’.

Van Vliet, lid van de theologische Beraadsgroep van de Raad van Kerken, sprak in 's-Hertogenbosch op een bijeenkomst die de Vereniging organiseerde. Kees van Vliet is priester van het bisdom Rotterdam en werkzaam als theoloog en pastoor. “In de Charta Oecumenica lezen we onder het kopje ‘samen bidden’ de verplichting ‘voor elkaar en voor de christelijke eenheid te bidden, de vieringen en de andere vormen van geestelijk leven van andere kerken te leren kennen en waarderen, én het doel van de eucharistische gemeenschap voor ogen te houden’.”

Intercommunie

In zijn lezing beperkte hij zich tot de oecumene tussen protestanten en katholieken. “Concreet luidt de vraag: is intercommunie tussen hen reeds mogelijk?” Bij de beantwoording van die vraag is het theologische onderscheid tussen ‘communio plena’ en ‘communio non plena’ (volle gemeenschap en onvolledige gemeenschap) een richtinggevend principe, aldus Van Vliet, die onderkent dat voor een aantal gelovigen, zoals leden van plaatselijke oecumenische raden en ‘gewone’ parochianen en gemeenteleden “kerkelijke en theologische standpunten niet echt interessant en relevant meer zijn.”

“Bovendien,” merkte hij op “zijn de officiële uitspraken van het rooms-katholieke leerambt weliswaar in verregaande mate eensluidend, de visies van afzonderlijke theologen en theologische richtingen lopen ver uiteen.”

Soms lijkt één aspect van de oecumene andere aspecten te overschaduwen, zoals bij de Oecumenische Kerkendag in Berlijn in 2003 waar hevige discussies ontstonden rond oecumenische gastvrijheid aan de tafel van de Heer. Van Vliet: “Alsof ‘communicatio in sacris’, sacramentengemeenschap, het voornaamste en enige huidige oecumenische thema zou zijn. Bij alle belang daarvan lijkt mij het gezamenlijk naar buiten treden, het gemeenschappelijke getuigenis van de waarden van het evangelie en van de hoop, die de verzezen Christus gedoopten biedt toch op de eerste plaats te komen.”

Een schandaal

Oecumenische overeenstemmingen kregen hun beslag in diverse oecumenische documenten. Van Vliet: “Door vernieuwing van de theologie in de twintigste eeuw en

Dr. C. van Vliet (foto: D. van Roosendaal)

door de oecumenische dialoog zijn katholieken en protestanten gegroeid in begrip voor elkaars visie op de maaltijd van de Heer en elkaars liturgische gebruiken. Door bijbeltheologische studies bijvoorbeeld vormde zich een nieuw verstaan van het bijbelse begrip ‘gedachtenis’ en door historisch-theologische studies kreeg men een beter inzicht in de eigenlijke bedoelingen van onder meer Luther, Calvijn en Trente.”

Convergenties en wezenlijke verschillen, met name met betrekking tot ambt en sacramentaliteit, overziend, stelde Van Vliet toch: “Ik kan helaas niet anders dan met kardinaal Walter Kasper, voorzitter van de Pauselijke Raad voor de Eenheid, het volgende vast te stellen: ‘dat het in de huidige situatie omwille van de waarheid niet mogelijk is, dat alle christenen zich verzamelen rondom de ene tafel van de Heer en aan de ene maaltijd van de Heer deelnemen’.” Om er, nog steeds Kasper citerend aan toe te voegen: “Dat is een diepe wonde aan het lichaam van de Heer en uiteindelijk een schandaal.”

Kiezen

De oecumenische discussie over eucharistie en avondmaal geeft niet altijd aanleiding tot optimisme. De Rooms-katholieke Kerk stelt dat eucharistiegemeenschap in beginsel kerkgemeenschap veronderstelt. Van Vliet: “Verstoren we met deze uitweidingen de vreugde en de dynamiek van het oecu-

menische gesprek of geven we haar juist nieuwe impulsen?” Gaan we bij de pakken neerzitten, of nemen we met nog meer energie de zaak van de oecumene ter hand?

De aansporing om toch vooral het tweede te doen mag duidelijk zijn. Voor Van Vliet zelf geldt: “De pijn van de nog aanwezige verdeeldheid mag niet leiden tot berusting, maar dient juist een prikkel te zijn om te blijven werken aan volle kerkelijke gemeenschap tussen de kerken.” Want, is het wijnglas van de oecumene half vol of half leeg? Het is maar hoe je er naar kijkt.

Niet intercommunie, maar ‘communie’ is het doel

De Rooms-katholieke Kerk kent enkele nauw omschreven situaties waarin iemand die niet tot deze kerk behoort wel de communie kan ontvangen. Dat wordt enkel toegestaan als nauwkeurig omschreven uitzondering op de regel. Van Vliet: “Men kan natuurlijk proberen, de bijzondere situaties waarin individuele protestanten aan de eucharistie kunnen deelnemen theologisch op te rekken, maar dat biedt uiteindelijk niet de echte oplossing. Niet intercommunie, maar de groeiende verworveling van de ‘communie’, van de communio plena, is het ten diepste na te streven ideaal.”

Ondertussen kan het begrip ‘communio non plena’ waardevol worden genoemd, vindt Van Vliet. Het ‘non plena’ mag niet doen vergeten dat wel degelijk van ‘communio’ wordt gesproken. Van Vliet: “Het begrip vermijdt daarmee een zwart-wit denken en roept een dynamisch verstaan van verbondenheid, een verschil in graden van verbondenheid op.”

Daphne van Roosendaal

De lezing van dr. C.T.M. van Vliet is gepubliceerd op de website www.oecumene.nl

Dit was de laatste bijdrage van Daphne van Roosendaal aan Overeen. Ruim zes jaar voerde zij de eindredactie van ons blad. Per 1 juli is zij als communicatieregisseur in dienst getreden van het bisdom Breda. Wij wensen haar veel succes toe in haar nieuwe functie.

Steun voor projecten van de Koptische Orthodoxe Kerk in Kenia

Bij gelegenheid van de Zondag voor de Oosterse Kerken vroeg de Vereniging steun voor twee jongerenprojecten van de Koptisch Orthodoxe Kerk in Kenia. De Vereniging reageerde daarmee op een verzoek van de Koptische bisschop Paul die in april 2006 even bij de Vereniging te gast was. Het jeugdwerk is in Kenia een belangrijke prioriteit van de Koptisch Orthodoxe Missie.

Straatkinderen

In Nairobi zijn duizenden kinderen dakloos. Ze leven op straat. Ze beginnen hun leven kwetsbaar en als slachtoffers. Van degenen die overleven raken er veel in de criminaliteit, aan drugs en in de prostitutie. De Koptisch Orthodoxe Kerk wil mobiele centra opzetten om contact te maken met de kinderen in hun eigen omgeving. De belangrijkste doelstelling is om een plek te maken waar zij belangrijke informatie kunnen krijgen over HIV/AIDS, vrijwillige begeleiding, zorgtesten (VCT), essentiële hygiëne, eerste hulp en informatie over opvangcentra en huizen. Alle hulp is gratis. Kinderen die familie hebben zullen worden gestimuleerd om indien mogelijk terug te gaan naar huis, of naar opvang- of weeshuizen te gaan die hen willen opvangen. Kinderen die moeten worden opgenomen in een ziekenhuis, kunnen worden behandeld in het goed uitgeruste Koptische ziekenhuis, dat draait onder verantwoordelijkheid van de Koptische Missie.

Multifunctioneel Jongeren centrum

Tot de grote actuele noden en uitdagingen in Kenia behoren de negatieve invloed van HIV/AIDS, het grote aantal wezen en armoede en de werkloosheid, die vaak sociale problemen met zich meebrengen als drugsverslaving, prostitutie, alcoholisme en betrokkenheid bij criminaliteit. In een innovatieve poging om deze uitdagingen constructief aan te pakken, zal de Koptische Missie een multifunctioneel jongeren centrum opzetten en instandhouden om activiteiten en steun te organiseren, die jonge mensen in de leeftijd van 15 tot 30 jaar in rurale gebieden van West-Kenia zullen helpen om zich te ontwikkelen. De Koptische Missie in Kenia is zich er zeer van bewust dat jongeren een factor van belang zijn voor het werken aan de toekomst van het volk. Er zal een integraal vormingsaanbod worden aangeboden.

Bisschop Paul uit Nairobi

Opbrengst actie

Dankzij collectes in parochies, bijdragen van religieuzen en donateurs heeft de actie na aftrek van de gemaakte kosten een bedrag opgeleverd van € 12.500,-. Dankzij de toezegging van Cordaid om de opbrengst van actie te verdubbelen worden de twee projecten gesteund met een bedrag van € 25.000,-. Namens bisschop Paul hartelijk dank voor uw bijdrage voor deze projecten!

Nieuwe oriëntatie cursus oecumene in het najaar van start

Dit najaar zal de Katholieke Vereniging voor Oecumene starten met een nieuwe oriëntatie cursus oecumene. Deze cursus neemt als vertrekpunt het gebed van Jezus Christus op de avond voor zijn dood: "Vader, dat allen één zijn" (Joh. 17,21).

Tweeduizend jaar later voelen mensen zich nog steeds aangesproken door deze woorden van Jezus. Ze zien de gescheidenheid van christenen en kerken en de verdeeldheid in de wereld en verlangen naar eenheid. De Katholieke Vereniging voor Oecumene wil mensen hierbij ondersteunen door vorming te geven in de oecumene. Veel mensen hebben praktische vragen over hoe ze een bijdrage kunnen leveren aan het verwerkelijken van de eenheid tussen christenen en kerken. Ze willen helpen bij het samenwerken van kerken om bepaalde problemen op te lossen. Veel mensen hebben ook behoefte aan verdieping van kennis over verschillende manieren van christen zijn. Ze willen weten hoe de verschillen tussen kerken zijn ontstaan. Sommige mensen hebben wel over oecumene gehoord, maar weten niet precies wat het inhoudt. Met deze cursus oecumene kan je daar wat aan doen. De cursus helpt mensen die als vrijwilligers actief willen worden op oecumenisch gebied. Hij wordt gegeven vanuit een katholieke invalshoek, maar is ook toegan-

kelijk voor niet-katholieke christenen. De cursus bestaat uit een serie van vier bijeenkomsten van 2,5 uur die om de twee weken worden gehouden. Tijdens de bijeenkomsten gaan de deelnemers met elkaar in gesprek over onderwerpen die deels thuis worden voorbereid. Hiervoor wordt materiaal uitgereikt. Na afloop van de cursus ontvangen de deelnemers een certificaat van de Katholieke Vereniging voor Oecumene. De vier bijeenkomsten vormen een geheel en lopen min of meer in elkaar over. Daarom is het aan te bevelen bij elke bijeenkomst aanwezig te zijn.

Opzet

De bijeenkomsten zien er als volgt uit: Op de eerste bijeenkomst wordt gesproken over wat oecumene is, wat het betekent, hoe de oecumenische beweging ontstaan is en hoe de katholieke deelname daaraan is verlopen. Daarnaast wordt er natuurlijk kennis gemaakt met elkaar en worden eigen ervaringen met oecumene gedeeld. Op de tweede bijeenkomst komt het onderwerp verscheidenheid in eenheid ter sprake.

ke. Wat verdeelt christenen en kerken en wat delen ze? De derde bijeenkomst staat in het teken van oecumenische spiritualiteit. We spreken over uitzicht op eenheid, oecumene en de H. Geest, en wegen van eenheid. We bekijken de katholieke visie op spirituele oecumene en oecumenische dialoog. De vierde bijeenkomst gaat over oecumene ter plaatse. Welke stappen kunnen in de praktijk van de oecumene worden gezet? Kan eenheid vorm gegeven worden m.b.v. de charta oecumenica? De bijeenkomsten worden gehouden op vrijdagmiddag van 14.00 – 16.30 uur aan de Walpoort 10 in Den Bosch. De data zijn: 13 oktober, 27 oktober, 10 november en 24 november. De kosten voor deelname bedragen € 25 incl. materiaal en koffie en thee. Mensen tot 25 jaar kunnen gratis deelnemen. Inschrijven kan via e-mail naar secretariaat@oecumene.nl of via een telefoontje naar 073-6136471.

Ward Kint

Programma najaar 2006

Koptische kerstkaarten

'Waarom engelen vallen'

Leeskring rond boek van Victoria Clark. Bijeenkomsten op 5.10, 19.10, 2.11, 16.11, 30.11 en 7.12 van 14.00 tot 16.30, Walpoort 10 in 's-Hertogenbosch. In dit boek vertelt Victoria Clark over haar ontmoeting met de Orthodoxie tijdens haar reizen in Oost-Europese landen in de jaren '90. Ze geeft een persoonlijk en geëngageerd verslag van de oosterse Orthodoxie. Respectvol, zonder opsmuk en met humor. De leeskring wordt geleid door drs. L. van Leijsen. Cursusdeelnemers moeten beschikken over Clark's boek (€ 29,90). In de leeskring worden tevoren gelezen hoofdstukken gezamenlijk besproken. Kosten: € 20,-

Basiscursus oecumene voor vrijwilligers

Bijeenkomsten op 13.10, 27.10 en 10.11, 24.11 van 14.00 tot 16.30 uur, Walpoort 10, 's-Hertogenbosch. Onder het motto 'Vader, dat allen één zijn, start bij de vereniging een basiscursus oecumene. De cursus wordt gegeven door drs. Ward Kint en is bedoeld voor mensen zich willen verdiepen in de oecumenische beweging en daar als vrijwilliger actief in willen worden. Kosten incl. materiaal: € 25,-

Feesten in de Bijbel

31 oktober, 19.30 – 22.00 uur, Kerkstraat 20, 's-Hertogenbosch. In het kader van de nationale Bijbel10daagse organiseert de Vereniging i.s.m. de Protestantse gemeente en de Katholieke Bijbelstichting een avond over het thema Feesten in de Bijbel. Rabbijn Tzvi Marx zal een inleiding houden over de joodse liturgische feesten in de Bijbel. De norbertijn Joost Jansen o.praem. spreekt over de christelijke liturgische feesten in de Bijbel. Entree: € 5,- te voldoen bij de ingang van de kerk.

In het kader van de Bijbel10daagse vinden er in de Laurentiuskerk van Rosmalen in de periode tussen 28 oktober en 5 november diverse activiteiten plaats.

Voor meer informatie:

www.parochiebernadettelarentius.nl

Christendom en Europa

3 november, 14.00 - 16.30 uur, Sint Janssingel 92, 's-Hertogenbosch. Heeft het hedendaags Europa nog een boodschap aan het christendom? En wat hebben kerken en christenen Europa te bieden? Mw. drs. Maria Martens, theologe en lid van het Europees Parlement, zal spreken over de mogelijkheden en uitdagingen van een christelijke presentie in het zich verenigende en veelkleurige Europa. Drs. Michael Kuhn, vertegenwoordiger van de Oostenrijkse Bisschoppenconferentie bij Comece in Brussel spreekt over de inzet van Comece. Entree: leden van de vereniging gratis, niet-leden € 5,-.

Migratie en oecumene

15 november, 14.00 – 16.30 uur, Walpoort 10, 's-Hertogenbosch. De wereldwijde migratie is een complex fenomeen. De Panamese theoloog dr. Jorge Castillo Guerra werkt aan de ontwikkeling van een theologie van de migratie. Op deze bijeenkomst zal hij vanuit een Latijns Amerikaans theologische perspectief een visie schetsen op de verhouding tussen migratie en oecumene in Nederland. De Ethiopische theoloog, drs. Solomon Dejene zal ingaan op de uitdaging voor de kerk om de kansen te benutten die migrantenkerken en gemeenschappen aan oecumene en interreligieuze dialoog bieden. Werken de veranderingen in de samenleving (multi-etnisch, multi-religies, multicultureel) zichtbaar door in de kerk? Entree: € 5,-

In aansluiting op de uitgave de Koptische icoonkaarten heeft de Katholieke Vereniging voor Oecumene twee Koptische kerstkaarten uitgegeven. Deze kaarten in luxe uitvoering met blanco binnenzijde worden per set van 10 kaarten verkocht. Beide kaarten zijn ontleend aan een icoon met voorstellingen uit het leven van Maria uit de 18e eeuw van Yuhanna Armani al-Qudsi, Yuhanna is een van oorsprong Armeense kunstenaar die werkte in Egypte. De kaarten kosten per set van tien kaarten € 8,50 incl. verzendkosten. De kaarten kunnen telefonisch, schriftelijk of per email worden besteld bij het secretariaat van de Vereniging. Voor de verzending is het belangrijk dat uw adres goed wordt doorgegeven. De kaarten worden u toegestuurd na ontvangst van uw betaling op rekening 801919.

Algemene ledenvergadering 2006, 3 november, 11.00-16.30 uur

Het bestuur van de Katholieke Vereniging voor Oecumene nodigt u uit voor de algemene ledenvergadering op vrijdag 3 november 2006 in 's-Hertogenbosch. In de ochtend vindt de huishoudelijke vergadering plaats. Het bestuur legt verantwoording af over het gevoerde beleid in het afgelopen jaar en presenteert de begroting van 2007. Ook vindt de verkiezing van nieuwe bestuursleden plaats. Leden kun-

nen zich kandidaat stellen voor een bestuurslidmaatschap. Hun kandidatuur dient door ten minste vijf leden van de vereniging ondersteund te worden en dient uiterlijk 19 oktober bij het bestuur bekend te zijn. De middag is gewijd aan het thema Christendom en Europa. Zie elders op deze pagina.

De dag vindt plaats in Huize Mariënborg, Sint Janssingel 92 in 's-Hertogenbosch.

Antwoordkaart:

Ik meld mij aan voor de volgende bijeenkomst(en):

☐ 05/10 e.v. Leeskring 'Waarom engelen vallen'	☐ Hou mij per e-mail op de hoogte van de activiteiten
☐ 13/10 e.v. Basiscursus oecumene voor vrijwilligers	☐ Stuur mij eerst de uitgebreide folder met het activiteitenprogramma
☐ 31/10 Feesten in de Bijbel	☐ Ik meld mij aan als lid van de vereniging
☐ 03/11 Ochtend: Algemene Ledenvergadering	
☐ 03/11 Middag: Christendom en Europa	
☐ 15/11 Migratie en oecumene	

Naam: .....

Adres: .....

Postcode en woonplaats: .....

e-mail: .....

Stuur deze bon op naar:
Katholieke Vereniging voor Oecumene
Walpoort 10
5211 DK 's-Hertogenbosch

of bel/mail/fax:
Telefoon: 073 6136471
E-mail: secretariaat@oecumene.nl
Fax: 073 6126610